

DARBĖNŲ APYLINKĖS ARCHITEKTŪRINIAI, ARCHEOLOGINIAI IR GAMTOS PAMINKLAI

Projektą rengė ir medžiagą rinko
Kretingos rajono savivaldybės
Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos
Darbėnų filialo vyr. bibliotekininkė
Danutė Paulikienė

Darbėnai,
2007

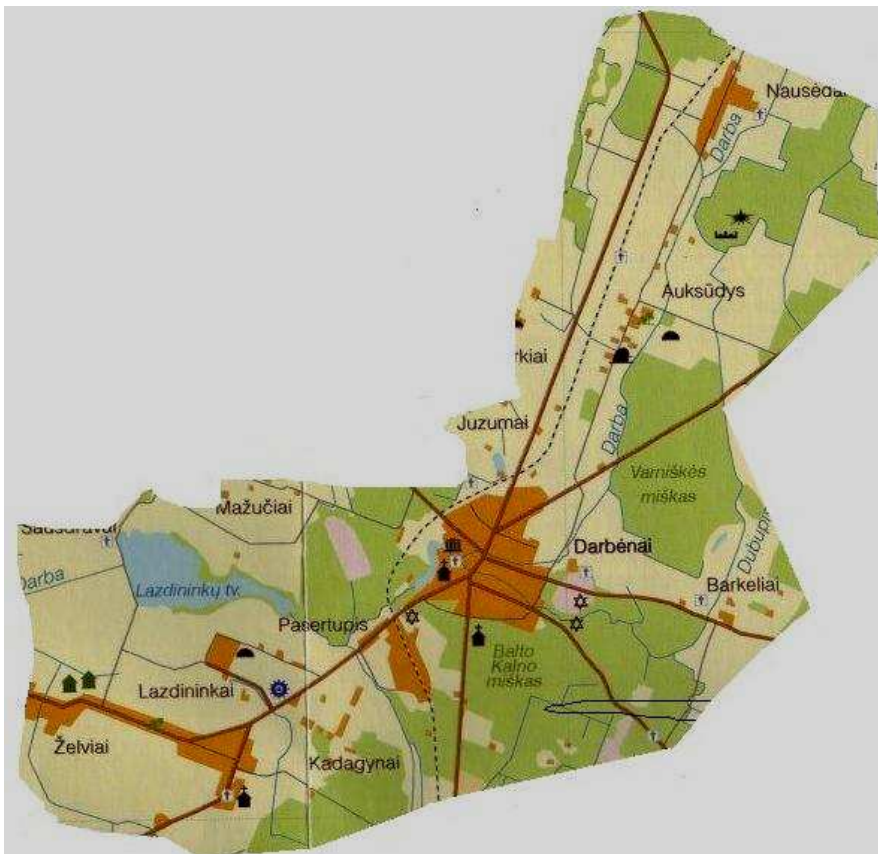
TURINYS

I. PRATARMĖ.....	3
II. KULTŪROS PAVELDAS DARBĖNUOSE.....	5
Istorinis paveldas.....	9
Architektūrinis paveldas.....	18
Dailės paveldas.....	25
Gamtos paminklai.....	36
III. KULTŪROS PAVELDAS DARBŲ APYLINKĖSE.....	37
Lazdininkų kaimas.....	37
Mažučių kaimas.....	46
Sausdravo kaimas.....	48
Auksūdžio kaimas.....	51
Nausėdų kaimas.....	67
Maloniškių kaimas.....	71
Naujūkų kaimas.....	72
Barkelių kaimas.....	74
Juzumų kaimas.....	76
IV. LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	77

PRATARMĖ

Paminklais vadiname svarbius istorinius, archeologinius, architektūrinius, gamtos bei žmogaus sukurtus kūrinius. Jie teikia mokslinę informaciją, ugdo žmogaus estetinį požiūrį, išsaugo ateinančioms kartoms liaudies tradicijas.

Darbėnų apylinkėje veikia 6 bibliotekos, Darbėnai – viena didžiausių, aptarnaujanti ne tik miestelio gyventojus, bet ir 21 aplinkinio kaimo gyventojus. Žemiau pateiktame žemėlapyje matome bibliotekos aptarnaujamą teritoriją.

Miestelyje ir jo apylinkėse yra nemažai kultūros paveldo objektų, kurie darbe skirstomi į archeologinį, istorinį, mitologinį, architektūrinį, dailės paveldą. Ne vienas jų įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros vertybių sąrašus. Žinoma, dar yra kuklių, iš pirmo žvilgsnio lyg ir niekuo nepatraukiančių objektų, ir pro juos praeiname nesusimąstydami apie jų vertę mūsų praeities kultūros kontekste, nepagalvodami apie jų apsaugos būtinybę. Negailestingai bėga laikas, iš gyvenimo išeina žmonės, nusinešdami į užmarštį pačius įdomiausius faktus ir pasakojimus. Profesoriaus, žymaus kraštotyrininko, didelio gimtojo krašto mylėtojo Igno Končiaus žodžiais tariant „pigiausias kelias apsaugoti, - surašyk, nupiešk, nufotografuok“¹. Kraštotyrinio darbo ėmėsi Darbėnų miestelio biblioteka - savo krašto istorijos žinojimas, padės turtinti bibliotekos kraštotyrinį fondą, skatins etninės kultūros globą ir plėtrą. Šiuo tikslu žvalgėmės po Darbėnų gyvenvietę, jos apylinkes: Lazdininkų, Aukšūdžio, Nausėdų, Mažučių, Sausdravo, Naujukų, Barkelių, Juzumų kaimus; kalbinome senus žmones, užrašėme jų prisiminimus. Smulkiosios architektūros objektai –

¹ PETRAUSKAITĖ, Ž. Igno Končiaus kelias. *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1., p. 46.

kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės - sudaro didžiąją dalį kraštotyros darbo. Kaimų senieji gyventojai dar prisimena, su koku įvykiu susijęs kryžiaus ar koplytėlės atsiradimas, kas vieną ar kitą pastatė. Bibliotekininkės Rinos Ruzgailienės iniciatyva Darbėnų apylinkės kaimų - Auksūdžio ir Nausėdų - kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės buvo nufotografuoti 1995 metais, todėl turime galimybę pažvelgti, kaip kai kurie šių kaimų smulkiosios architektūros objektai atrodė prieš 12 metų.

Kraštotyринiame darbe remiamasi knyga – albumu „Kretingos rajono kultūros paveldas“, Kretingos muziejaus vyr. mokslinio bendradarbio Juliaus Kanarsko straipsniais apie Darbėnų apylinkės kaimus, publikuotais periodinėje spaudoje. Aprašant Darbėnų gyvenvietės architektūros paveldo objektus, panaudota Klaipėdos universiteto rekriacinės architektūros ir kraštotvarkos specialybės grupės studentų parengta medžiaga 2001 metais „Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai“; Darbėnų vidurinės mokyklos mokinių Aurimo Intos, Loretos Stainytės užrašyta vietinės gyventojos istorija apie Darbėnų miestelį, mokinės Jovitos Benetytės fotonuotraukos iš referato „Darbėnų miestelio istorija“ (vadovė vyr. istorijos mokytoja I. Giniotienė); medžiaga, pateikta enciklopedijose, bibliotekos kraštotyrinėje kartotekoje.

Daugumą objektų nufotografavo bibliotekininkė Danutė Paulikienė.

KULTŪROS PAVELDAS DARBĖNUOSE

Darbėnai, miestelis Kretingos rajone, 16 km. į šiaurę nuo Kretingos prie Klaipėdos – Skuodo geležinkelio (dabar ši atkarpa uždaryta). Darbėnų miestelio pavadinimas kildinamas nuo per jį tekančios Šventosios intako Darbos.

Intakas „Darba“, foto J. Benetytės, 2006 m.

Darbėnų kaimas įsikūrė greičiausiai 1566 m., per valakų reformą. Plačiau rašytiniuose dokumentuose minimas nuo 1591 m. Čia buvęs senas dvaras, priklausęs Lietuvos didiesiems kunigikščiams².

Elvyros Skruibienės pasakojimas apie Darbėnų miestelio istoriją³

Tai Darbėnai – gražieji, mylimieji, jau nuo 1649 metų minimi, ir upelis Darba jau sruveno pro Kalniaus pievą, prie Būtingės susitiko su Šventosios upe ir dabar tebedraugauja. Yra Darbėnuose tokia Kašučių gatvelė, kuri veda į Kūlupėnus, pro Kašučius, Šukę (tokie kaimai), o ir ji yra turėjusi savo istoriją. Man šią istoriją papasakojo viena senelė prieš 50 metų (Serepinienė Ona, jau mirusi). Mes eidavome kasti bulvių: samdydavo mus, jaunas mergaites, ir ją. Nors buvo sena (vaikai užaugę, išėję), ji „prisidurdavo“ keletą rublių duonai, bent aš taip supratau. O aš labai mėgdavau klausytis visokių istorijų. Štai ką išgirdau ir negalima užmiršti.

Pirmiausia važiuojant į Kašučius per Balto kalno mišką, pamatome tyrą (taip vadinosi tada pelkėtas miškas, gal užaugęs, užpelkėjęs ežeras). Tas tiesusis kelias buvo seniau vingiuotas, per tą mišką dar galima atsekti senkelį, pro tą tyrą. Mano laikais ten augo tik mažos pušelės, spanguolės ir veisėsi gyvatės, samanos žaliavo ir mama mus vaikų ten neleisdavo eiti. Už tyro, už 500 metrų, yra maro kapeliai, sakydavo, kad iš Darbėnų į kapines buvo 3 km. Ten buvo sodyba, (o gal kaimas) ten gimiau aš ir tėvai matė, kaip maro metu laidojo žmones, jų kaimynus. Jos mama ant kapelių eidavo melstis ir ją vesdavosi, kai ji buvo maža. Buvo 2 koplytėlės ir kryžiai. Vakarais eidavo melstis visa šeimyna. Kai aš jau buvau kokių 14 metų, dar buvo išlikusios koplytėlės, o kryžiai 3, bet jau apsamanoję, seni. Po karo (1945 m.) ten leido ganyti karves, ir mes vaikai ten ganydavom. Ant

² BERŽELIONIS, A. *Kretingos rajonas*. Vilnius: Mintis, 1988, p. 30. ISBN 5-417-00089-2.

³ INTAS, A.; STAINYTĖ, L. *Darbėnų miestelio istorija: referatas* [rankraštis]. Darbėnai, 2004-2005

kapų neleidavom karvėms eiti, gerbėm mirusius. Nors nežinojau daug apie buvusį marą, ir sodybą, bet ten – šalia kelio, ant kapelių dar matėsi akmenys ir šulinys. Viskas jau buvo apžėlę karklais. Senutė man papasakojo apie savo gimtuosius namus. Šalia kapelių buvo didelis, lygus laukas, ten sėdavo rugius ir vasarojū, o žemė priklausė Budrikams (60 ha), paskui „Smetonos laikai“ juos vadino „plikbajoriais“. Senelės Onos tėvai ir kaimynai buvo baudžiauninkai, o gal ir laisvi valstiečiai. Po 1914-1918 metų karų nebebuvo, bajorai, grafai – sunyko. Budrikus 1942 m. Išvežė į Sibirą, su visais vaikais, gražų žemės sklypą miškininkai užsodino mišku...

Darbėnai – pavadinimas kilęs nuo upelio Darbos. Kai aš, būdama maža, klausiau mamos, kodėl upelis vadinasi Darba, ji man taip paaiškino: tas upelis išteka iš Darbalių pelkių, ten, už Grūšlaukės – todėl ir vadinasi Darba. Aš žinau, kad yra pelkės ir iš ten teka upelis, o ant kranto, teisingiau, tarpe dviejų upelių, taip pat Darbos, kurie apjuosia mūsų miestelį iš dviejų pusių, jos susijungia vadinamame „melnyčės prūde“. O tame tarpe stovi bažnyčia, seniau buvo ir kapinės, ir klebonija „Smetonos“ laikais buvo nemažas miestelis, o vėliau ir Darbėnų valsčius, Kretingos apskritis. Du kartus per savaitę, antradienį ir penktadienį, būdavo turgus. Gyveno nemažai žydų tautybės žmonių. Tokiame „dideliame mieste“ buvo ir keletas mūrinių namų. Aptieka – vaistinė, špitolė, Šulė (žydų maldos namai), pieninė ir malūnas malūnas, kuris, prisimenu, vadinosi: Vainoros malūnas“, užtvanka ir tvenkinys, kuris yra ir dabar. Prie tvenkinio buvo ir du pliažai, prie kapų buvo moterų, o prie malūno tilto – vyrų, ir degindavosi, ir maudydavosi.

Penki mūriniai namai, neskaitant bažnyčios. Špitolė ir vaistinė gražiausi namai. Žydų maldos namai buvo šalia buvusio „klubo“, kuris sudegė. Tada ten, į žydų bažnyčią, iš aikštės, buvo akmenimis išklotas keliukas, „bažnyčia“ (žydų) buvo aukšta, vieno aukšto, kvadratinis namas, skardiniu stogu. „Vokiečių laikais“ 1942 m., vokiečiai buvo uždarę, įkalinę žydų tautybės moteris ir vaikus, kuriuos vėliau šaudė....visus! 1945 m. rusų lėktuvai bombardavo Darbėnus, nes keliu iš Liepojos į Kretingą buvo didelis kariuomenės judėjimas. Bomba pataikė į „šulės“ pastatą, šiaurės vakarų kampą, jos neišsaugojo žmonės. Darbėniškiai išnešiojo, išgriovė po plytą. Vaistinės gaila, kas sugalvojo perkelti vaistinę į naujas patalpas...!!!? Buvo labai graži tvora, laiptai, ant kurių mes mėgom fotografuotis, aplink alyvos, dabar sunyko, o galėjo būti sena vaistinė, kaip Palangoje. Daugelis darbėniškių prisimena tą gražų kampelį.

Buvęs vaistinės pastatas, foto J. Abromo, 2001 m.

Va apie tą „Sielskos daržą“, kuris mano vaikystės metais 1940-1951 m. buvo visų mūsų Kašučių gatvės gyventojų mindomas, geras takas. Per jį eidavome į bažnyčią, į mokyklą, į krautuves. Senieji išmirė, jaunesni išsivažinėjo kitur, jaunoji karta užaugo ir jau nebežino, kad čia buvo toks daržas. Iki 1951 metų dar buvo daržas, tuščia pieva, o paskui pasistatė namus Simonas Narkus su savo šeima, Simonas buvo Darbėnų progimnazijos matematikos mokytojas, o jo žmona buvo stomatologė, „dantiste“ vadinome. Aš išsiklausinėjau savo tėvų, kaimynų, kodėl čia taip vadinasi tas žemės plotas, - neatmenu, kad būtų kas pasėta. Buvo pieva, o skersaiėjo takas, anksčiau buvo ir obelų. Po obelimis augo neprižiūrimos gėlės „saulutės“, senieji žmonės dar vadino „dobiliukais“. Jie augo tiesiog pievoje ir žydėjo baltais žiedais. Toje vietoje buvo „Sielskos namas“. Mano mamos pasakojimu tai buvo sielsovietė arba savivaldybė. Man sakė, kad „sode“, Kretingos ir Pirties gatvių kampe, buvo rusų caro paminklas. Gerai atsimenu „pundamentą“, išlindusį iš žemės keturkampį. Tai pasakojo mano tėvas. Aš nežinau ar tai tikra, reikėtų patikrinti, gal dar yra žmonių čia gimusių ir gyvenančių.

Dar norėčiau papasakoti apie vieną gražią vietą Darbėnuose – Liepų alėją. Tiškevičių dvaras. Vėliau buvo mokykla, kurią pradėjau lankyti 1939-1940 m. Mano kojos mynė šį taką į mokyklą per šventorių, tiesiai per Darbos tiltelį į liepų alėją. Liepos jau buvo senos, reikia manyti ten vaikščiojo grafai. Dar pamenu buvo gražus skverelis, prie bažnyčios, dabar yra 1918 m. laisvės paminklas, buvo pailgo trikampio skveras, apsodintas gyvatvore, kuri buvo prižiūrima ir karpoma. Beržai dar auga. Per valstybines šventes ten plevėsuodavo vėliavos, buvo ir tribūna pastatyta. Po karo buvo palaidoti tarybiniai kariai, kurių palaikai perlaidoti Kretingos kapinėse. Dabar skverelis sunykęs, apleistas, galima būtų atgaminti: seniau Darbėnai buvo gražesni. Turėjome gerų vietų poilsiui, pamenu šeštadieniais, labai mėgo vaikščioti žydų tautybės žmonės, ypač į parką, prie tvenkinio. Buvo ir suoliukai, ir takai. Iš „dvaro“ mokytoja nusivesdavo mus į parką, todėl liko atminty.

Prie mokyklos buvo pastatas panašus į varpinę, tik žemesnis, su žemais „sklepais“ ir vadinosi „Ledainė“. Toliau, alėjos gale, buvo namas, kur gyveno Račkus. Pamenu ten iki 1945 m. buvo mokyklos dvi klasės ir sporto salės. Prisimenu didelį dvaro tvartą, kuris buvo iš akmenų, dviejų aukštų, galėjo įvažiuoti su šieno vežimais, ant tvarto viršaus buvo specialus nuožulnus įvažiavimas.

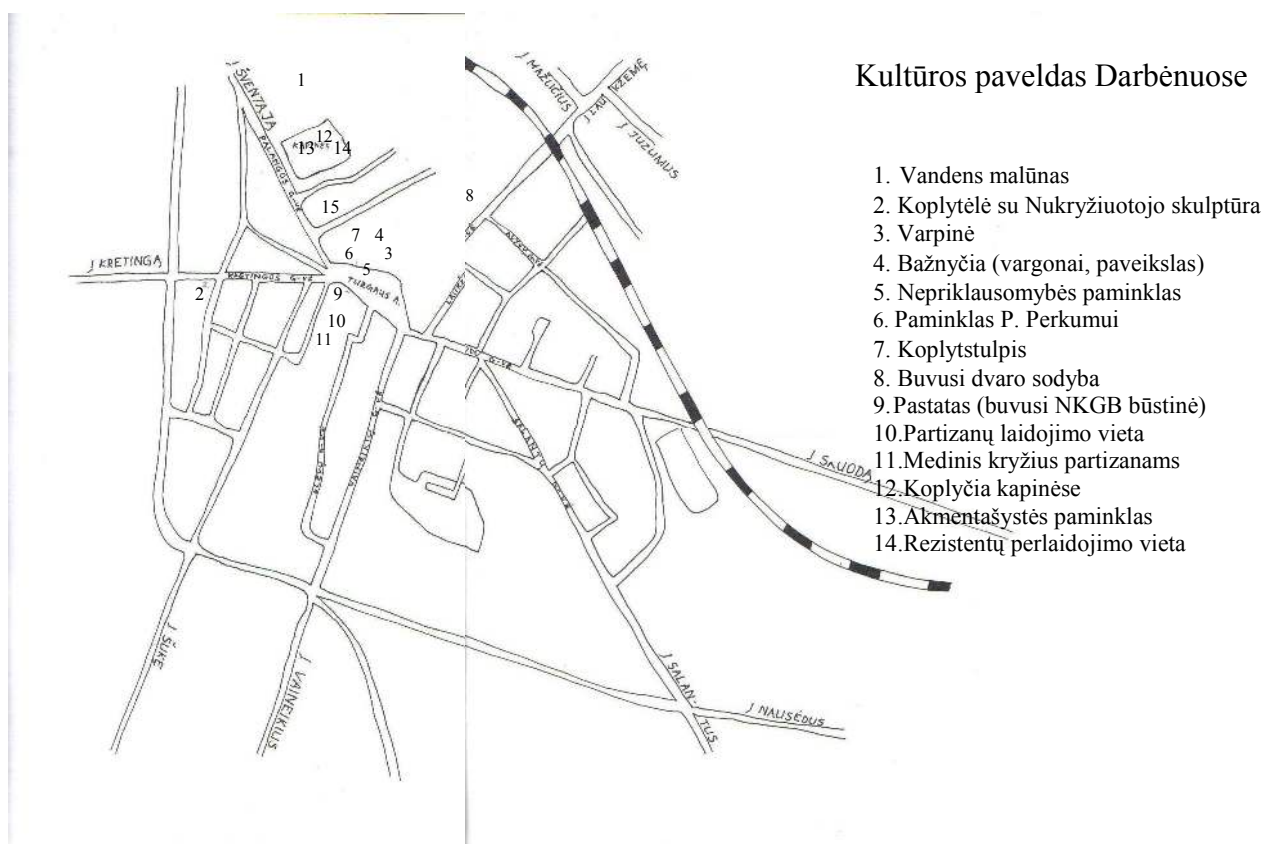
Apie šventes, poilsį. Katalikiškos ir vasario 16 diena buvo šventės. Man, kaip vaikui, patikdavo vėliavos prie kiekvieno namo, taip ir plazdėdavo vėjui papūtus trispalvė, visi stengėsi ją turėti. Katalikiškos šventės – tai Kalėdos ir Naujieji metai, dabartiniai vaikai nepatikės kaip mes puošėm eglutes, jeigu gaudavom kokį saldainį su „folga“, kuriuos vadinome „rakatais“, tai iškirpdavome žvaigždę, saulutę, ar kvadratą, arba į tą „rakatą“ įvyniodavome ką nors, kad būtų panašu į saldainį ir kabindavome ant eglės šakelių. Jei mama turėdavo vatos „biškiuką“, tai būdavo sniegas. Žvakutės buvo iš vaško, pačių darytos. Eglutes „degti“ vaikams neleisdavo, kad nesukeltų gaisro. Apie dovanas nė nežinojome! Turtingieji tada jau turėjo ir dovanų, ir papuošalų. Per Kalėdas pas mus ateidavo „Kalėdų senelis“, atsimenu su šluota, nes reikia pasišluoti kelią – sniegą, įeina „senis“, pasveikina su Kalėdom ir paberia ant aslos saldainių, mes bėgdavome rinkti, o paskui senelis, pasirodo, besanti teta Stasė Čiunkienė, kaimynė. Jau mirusi. Šviesus, geras buvo žmogus, abu su vyru buvo gei. Nauji metai praeidavo ramiai. Ateidavo kaimynai Narmontai, dėdės Viskontai ir „baliavuodavom“. Visada linksmi, labai daug dainuodavo. Į Bernelio mišias ir prisikėlimą visi eidavo, lyg pareiga ar priedermė buvo. Namie likdavo tik mama ir mažasis broliukas. Grįžę iš bažnyčios jau rasdavome padengtą stalą su Kalėdų valgiais: kopūstai su kiaulės galva ir išvirtom bulvėm, pyragas ir būtinai gira-alus.

Šv. Velykom mama rinkdavo kiaušinius visą žiemą Per Velykas mama kiekvienam vaikui duodavo po 5 kiaušinius, galėjome daužyti, mainyti su draugais, ridenti. Kiaušinius dažydavo svogūnų lukštuose. Jau nuo ankstauss pavasario pasimerkdavome berželių šakelių, kurie išsprogdavo, išleisdavo lapelius ir su šakelėm eidavom „plakti“ – lankyti kaimynę, giminaičių, svarbiausia „kūmos“ (krikšto mamos ar tėvo). Buvo kaimynai Šateikiai, jie savo vaikų neturėjo, tai visų kaimynų vaikus mylėjo ir Šateikienė, gražiu vardu Kristina, būdavo paruošusi saldainių,

obuolių. Nueidavome ir atidarydavome duris, švelniai duždavome šakele per drabužius ir sakydavome „Velykos, Velykos - raudoni kiaušiniai“ ir taip kartodavome, kol apdovanodavo.

Kitos šventės: Sekminės, „Vainikai“. Per „Vainikus“ kaldavome prie durų beržų šakas, o prie vartų du berželius, padarydavome „bromą“, viršui galūnes surišdavome, man atrodė labai gražu. O mano darbas buvo iššluoti kiemą ir pabarstyti smėliu. Beržų kirsti eidavo tėvelis, kai paūgėjo – brolis. Ir niekas nieko nesakė, jokie policininkai negainiodavo, o kiek trobų, kiek „bromų“ buvo mūsų „čeklyčioj“.

Darbėnų miestelis garsus kultūros paveldo paminklų gausumu. Kad būtų lengviau orientuotis, naudosimės schema „Kultūros paveldas Darbėnuose“, sudaryta 2001 metais.

Schema „Kultūros paveldas Darbėnuose“⁴, 2001 m.

Shemą reikėtų papildyti, įtraukiant į sąrašą paminklą „Kardo“ rinktinės partizanams atminti (sąrašo ir scemoje Nr. 15).

⁴ Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai: [KU reakreacinės architektūros ir kraštovarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, 8 priedas

Istorinis paveldas. Istoriniu paveldu vadinami objektai, susiję su krašto istorine raida, visuomenės ir kultūriniu gyvenimu, istoriniais įvykiais ir žymiomis asmenybėmis⁵.

Laidojimo vietos

Kovas už laisvę primena pokario rezistentų perlaidojimo vietas. Darbėnų kapinių naujosios dalies rytų pusėje 1993 m. ir 1998 m. perlaidoti 3 ar 4 neidentifikuotų partizanų palaikai, iškasti 1992-1993 m. Darbėnų ligoninės (buvusios Darbėnų valsčiaus NKGB būstinės) kieme.

Partizanų kapas Darbėnų kapinėse, 2007 m.

Kapą ženklina medinis paminklas - projekto autorė R. Gorodeckienė. Jis yra trapecijos formos, nedažytas. Vidury – kryžius. Ant paminklo viršutinės dalies yra išpjautas užrašas: „Nežinioms kankiniams / ant Tėvynės aukuro / gyvybes sudėjusiems / 1944-1950“. Kapas prižiūrimas, tvarkomas.

⁵ *Kretingos rajono kultūros paveldas*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2005, p. 5. ISBN 9955-544-45-7.

Apie kitų tikėjimų mirusiųjų pagerbimo papročius liudija žydų kapinės, Vaineikių link, apjuostos aukšta betonine tvora.

Žydų kapinės Darbėnuose, foto J. Benetytės, 2006 m.

Ivykių vietos. Nacistinės okupacijos žiaurumus primena žudynių vietos Palangos gatvėje, Balto kalne. Čia stovintys paminklai primena Darbėnų miestelyje gyvenusių žydų bendruomenę.

Žydų žudynių vieta Palangos gatvėje, foto J. Benetytės, 2006 m.

Žydų žudynių vieta Balto kalne, foto J. Benetytės, 2006 m.

Paminklai asmenybėms ar įvykiams atminti.

Nepriklausomybės paminklas

Nepriklausomybės paminklas, foto J. Benetytės, 2006 m.

1928 m. Darbėnuose iškilmingai buvo paminėta Lietuvos nepriklausomybė. Paminklas stovi Darbėnų miestelio centre, netoli bažnyčios. Jis pastatytas 1930 m., 1962 m. nugriautas. Darbėnų Sąjūdžio grupės iniciatyva, 1988 m. pabaigoje, atstatytas. Jis – obelisko pavidalo, lauko akmenų mūro. Paminklas stovi ant 10 cm. cementinės pakylės. Viršūnėje yra metalinis kryžius. Priekyje įtaisytas apvalus, juodas Vyčio ženklas, žemiau yra užrašas: „Lietuvos nepriklausomybė / 1918-1928 / Atstatyta 1988“. Paminklo apačioje gerai matosi Sąjūdžio ženklas.

Paminklas vienuoliui saleziečiui Petruui Perkumui

Paminklas vienuoliui saleziečiui P. Perkumui, 2007 m.

Vienuolis salezietis Petras Perkumas gimė 1916 m. Lazdininkuose⁶. 1932 m. išvyko į Italiją, kurioje pasirinko saleziečio kelią, įstojo į amatų mokyklą, mokėsi siuvėjo amato, kartu studijavo kunigų seminarijoje. Mirė 1937 m. Turine (Italija). Saleziečių bendruomenė renka medžiagą jo paskelbimui šventuoju. Jos iniciatyva 1997 m. P. Perkumo gimtinėje atidengtas jam atminti skirtas paminklas, kurį sukūrė Antanas Ambrulevičius. Paminklas stovi netoli Nepriklausomybės paminklo. Jis padarytas iš šviesaus akmens. Ant paminklo užrašas: „Tyra širdis! / Dosni dvasia! / Plieninė valia! / Saleziečiai, 1997. A. Ambrulevičius“.

⁶ VASILIAUSKIENĖ, A. *Petro Perkumo idėjų dvasia: 2000-ųjų Kristaus gimimo metų jubiliejų pasitinkant*. Alytus: Don Bosko Saleziečių l-kla, 1998, p. 22-35. ISBN 9986-464-36-X.

Paminklas žemaičių apygardos „Kardo“ rinktinės partizanams

Idėja pastatyti paminklą kilo Stanislovui Burbai – visuomenės veikėjui, Darbėnų rezistencijos muziejaus įkūrėjui ir vadovui. Paminklo projekto autorius - skulptorius Gintautas Jonkus, paminklas pastatytas 2005 m.

Paminklas pastatytas partizanams, žuvusiems už Lietuvą 1945-1965 metais. Rinktinėje žuvo apie 700 partizanų.

Žemaičių apygardos „Kardo“ rinktinės partizanams, žuvusiems už Lietuvą 1945-1965, 2007 m.

Istorinius įvykius menantys statiniai

Pastatas - buvusi NKGB būstinė ir partizanų laidojimo vieta

Pastatas turi istorinę vertę. 1996 m. jis įrašytas į LR nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Pastatas stovi Darbėnų miestelio centre, Turgaus aikštės pakraštyje, priešais bažnyčią. Statytas 1935 m. Tarpukariu tai buvo gyvenamasis namas. Po karo, 1944-1953 m., jame įsikūrė SSRS Valstybės saugumo ministerijos (NKGB, MGB) Darbėnų skyrius. Pastate saugumiečiai tardė ir kankino Kretingos apylinkės partizanų „Kardo“ rinktinės kovotojus, jų gimines, ryšininkus ir rėmėjus. Pasakojama, kad nukankintus ir nušautus žmones čekistai laikydavo pastato kieme, o vėliau išveždavo. Turgavietėje, priešais saugumo būstinę, saugumiečiai pamesdavo iš Darbėnų valsčiaus miškų parvežtus nukautus partizanus ir sekdavo, kas juos atpažins. Teigiama, kad vėliau kūnus pasityčiojimui sumesdavo į būstinės kieme stovėjusių lauko tualetų duobes, o naktimis išveždavo ir pakasdavo ties Darbėnų evangelikų liuteronų kapinėmis Juzumų kaime arba Darbėnų durpyne. 1992-1993 m., kasant tranšėjas požeminėms komunikacijoms, kieme buvo rasti 2 ar 3 žmonių griaučiai, kurie 1993 m. palaidoti Darbėnų kapinėse⁷.

⁷ Kanarskas, J. Rezistentų kapų paieškas Darbėnų ligoninės kieme pabaigus. *Švyturys*, 1998, lapkričio 7, p. 3.

Saugumo skyrių panaikinus, ištuštėjusiame pastate 1953 m. buvo įkurta Darbėnų apylinkės ligoninė.

Buvusi NKGB būstinė, foto J. Benetytės, 2006 m.

Šalia pastato esančioje pievelėje yra pastatytas medinis kryžius su užrašu: „Žuvę // už Lietuvos // laisvę // 64 partizanai // 1944-1953“. Pievelė yra aptverta medine tvora.

1992 m. pastatytas paminklas pokario aukoms atminti – projekto autorė dailininkė R. Gorodockienė. Jį sudaro ratu išdėstyti trys akmenų mūro ir betono postamentai.

Paminklas pokario aukoms atminti, 2007 m

Postamentų viršutinėse, nuožulniose plokštumose pritvirtinta po metalinę lentą su užrašais:

„Šiame name 1944 – 1950 m. buvo KGB ir milicijos būstinė. Čia buvo ruošiamos baudžiamosios akcijos, pasmerkiami žmonės tremčiai ir žūčiai“.

Postamentas, 2007 m

*„Kas daro neteisybę,
Susilauks bausmės
Už savo neteisumą
Ir nebus žiūrima asmens.
Iš apaštalo Pauliaus laiško koloniečiams
Kol. 3, 11–25“*

Postamentas, 2007 m.

„Čia buvo nukankinti ir žuvo:
Juozapas Jonušas
Adomas Vaičekauskas
Adolfas Alminas
Aleksas Jonkus
Ir kankiniai,
kurių vardų dar nežinome.

Mes lenkiame galvas
Prieš jūsų kančias“.

Postamentas, 2007 m.

Darbėnų miestelio kapinės

Kapinės įrengtos XIX a. pradžioje. Apjuostos akmenų mūro tvora. Kapinės stačiakampio plano, pailgos vakarų – rytų kryptimi. Įsikūrusios Darbėnų miestelio rytiniame pakraštyje, Darbos upelio kairiajame krante, 0,16 km. į pietus nuo Darbos.

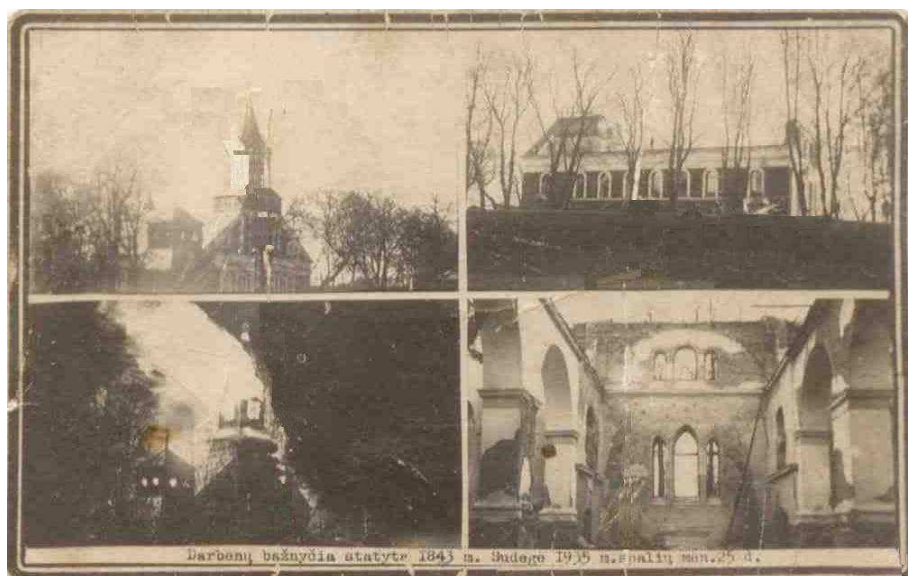
Darbėnų kapinės, 2007 m.

Kapinės pastaruoju metu plečiasi. Seniausios išlikę kunigų kapai. Dažniausiai kapinėse pasikartojančios pavardės yra: Butkai, Galdikai. Pasak kapinių sargės J. Raišienės, kapinės čia yra įsikūrusios labai seniai, bet labai senų kapų nėra išlikę. Seniausias užrašas datuojamas 1791-1836 metais.

Architektūrinis paveldas. Architektūriniu paveldu vadiname architektūrinius statinius, jų kompleksus arba ansamblius, urbanistinius objektus, turinčius architektūrinę, urbanistinę, kraštovaizdinę vertę⁸.

Apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia

Pirmoji bažnyčia Darbėnuose pastatyta apie 1620 m. Dabartinė akmenų mūro bažnyčia iškilo 1838-1842 m. vietoj per 1831 m. sukilimą sudegusios bažnyčios. Jos fundatorius – grafas J. Tiškevičius, o projekto autorius – architektas Fridrichas Gasbenas⁹.

Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia, nuotrauka iš Rutienės, gyv. Salantų g., asmeninio albumo, foto A. Prielgausko, perfotografuota 2000 m.

Grafo rūpesčiu 1838 m. pagal F. Gasbeno projektą buvo pradėta statyti nauja, akmenų mūro bažnyčia. 1843 m. statybos darbai užbaigti, o 1852 m. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius bažnyčią konsekrovo šventų apaštalų Petro ir Povilo vardu. 1886 m. bažnyčia iš dalies perstatyta, pristatytas medinis bokštas, kuris 1911 m. perstatytas. 1935 m. bokšte, kilus gaisrui, bažnyčia sudegė. 1936 m. atstatyta. Ji yra romantizmo laikotarpio architektūros stiliaus, stačiakampio plano su bokštu ir bokšteliu. Viduje yra trys altoriai.

⁸ *Kretingos rajono kultūros paveldas*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2005, p. ISBN 9955-544-45-7.

⁹ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, t. 1, p. 384.

Darbėnų Šv. Apaštalų Petro ir Pauliaus bažnyčia, 2007 m.

Darbėnų bažnyčios zakristijoje saugomos išlikusios **senosios statulėlės**.

Senosios statulėlės Darbėnų bažnyčios zakristijoje, 2007 m.

Darbėnų varpinė, 2007 m.

Šventoriuje, palei tvorą, stovi koplytėlė, keletas kryžių ir menišką koplytstulpis, o kampe – **medinė varpinė**, išlikusi iš XIX amžiaus, – kultūros vertybė – vietinės reikšmės architektūros paminklas. Varpinė yra Darbėnų bažnyčios šventoriaus rytiniame kampe. Ji yra keturkampio plano, piramidės pavidalo, sudaryta iš trijų pakopų. Pakopų stogeliai keturšlaičiai. Virš varpinės stogelio yra profiliuotas keturkampis bokštelis su metaliniu kryžiumi. Varpinės pamatai – lauko akmenų, sumūryti cemento skiediniu, 25 cm. aukščio. Pastato karkasas iš tašytų rąstų. Sienos medinės. Stori mediniai stulpai apkalti lentomis. Pirma pakopa skiedrinė. Gegnės, grebėstai – eglės medžio, danga skiedrinė. Stogo ir aukštų perdengimai mediniai. Ryšiai storų balkių. Perdengimai plokštieji. Lubos ir grindys lentinės. Pastato viduje yra mediniai laiptai. Varpinės šiaurės vakarinėje sienoje yra dvivėrės dvigubų lentų, ornamentuotos geometriniais raštais rudai dažytos durys, virš kurių yra įrengtas vienašlaitis lentinis stogelis, o priešais duris yra dviejų laiptelių betoninė priegrinda. Varpinės viršutinės pakopos sienoje yra po 2 keturkampius, su horizontaliomis grotelėmis medinius langelius¹⁰. Daugiau informacijos apie Darbėnų bažnyčią yra sukaupusi miestelio biblioteka.

Buvusi dvaro sodyba

Sodybą XIX a. pabaigoje pastatė Tiškevičiai. Čia gimė Aleksandras Tiškevičius¹¹. Sodybai seniau priklausė keletas pastatų: rūsys su stogu, daržinė, pieninė ir gyvenamasis namas. XX a. pr.

¹⁰ *Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai*: [KU reakreacinės architektūros ir kraštotvarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, p.16.

¹¹ TRANYZA, A.; MACIENĖ V. Kultūrinė ir švietėjiška veikla grafų Tiškevičių Žemaitijos dvaruose. Iš *Palanga: gintaras parkas muziejus* [interaktyvus]. [Palanga]: Lietuvos dailės muziejus; Palangos botanikos parkas; Žemaičių kultūros draugijos informacijos centras, [b.m.]. Atnaujinta 2003 m. liepos 24 d. [žiūrėta 2007 m. rugsėjo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pgm.lt/Istorija/Palanga_Tiskeviciai.htm>.

šiam name buvo pradžios mokykla. Išliko: mediniai rūmai (dabar gyv. namas), du rūšiai mūrinis svirnas ir dalis parko alėjos.

Buvęs dvaras, foto J. Benetytės, 2006 m.

Dalis parko – išlikusi alėja iš Tiškevičių laikų, foto J. Benetytės, 2006 m.

Vandens malūnas

Malūnas ant Darbos upės kranto buvo pastatytas 1820 m. Statyboje dirbo dvaro baudžiauninkai. Daugelį kartų malūnas buvo perkamas ir parduodamas. XIX a. antroje pusėje priklausė grafams Tiškevičiams, XX a. pradžioje vokiečiui Vagneriui, prieš Didįjį Tėvynės karą jį nupirko P. Vainoras. Pokario metais malūnas perėjo kolūkio nuosavybėn. Tuomet malūnas buvo varomas elektra.

Vandens malūnas, foto J. Abromo, 2001 m.

Malūnas mūrinis, dviejų galų. Viena gale buvo įrengtas malūnas, kitame – gyvenamosios patalpos. Malūno pamatai akmeniniai. Sienos mūrytos iš stambių lauko akmenų, į siūles prismaigstant smulkios akmens skaldos. Viena iš pastato sienos akmenų iškaltas tekstas lenkų kalba, liudijantis, kad malūną 1820 m. pastatė Palangos dvaro administratorius A. Boguslovskis.

Malūno sienos akmenyje iškaltas tekstas, foto J. Abromo, 2001 m.

Viduje, pietrytinio galo dalis sienų tinkuotos ir buvo dažytos, dalis apkalta lentomis ir buvo klijuotos tapetais. Tarpaukščių perdengimai plokštieji, grindys lentinės, o malūno pusrūsio ir dviejų kambarių – betoninės. Lubos lentinės. Durys paprastos, lentinės. Langai keturkampiai, rėmai mediniai, dažyti baltai, iš lauko pusės buvusios baltai dažytos medinės langinės nėra išlikusios. Pastato viduje yra krosnis. Stogo pietrytinis galas trišlaitis, o šiaurės vakarinis – dvišlaitis. Į malūno mansardą veda laiptai ir įėjimas. Iš kiemo pusės buvo priebutis su įėjimu¹².

¹² *Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai*: [KU rekreacinės architektūros ir kraštotvarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, p.13.

Mokytojos Irenos Gaškaitės namuose kabantis paveikslas - bene vienintelis liudininkas tos nerūpestingos vaikystės, kuri prabėgo kiek neišprastoje vietoje – garsiajame Darbėnų vandens malūne.

Paveikslas, primenantis jaunystę, 2003 m.

Gaškų šeima atsikėlė į Darbėnus iš Salantų prieš 40 metų. Įstabus dalykas mažosioms dukrelėms buvo naujieji namai vandens malūne. Jų malūnas ne tik malė grūdus, bet ir tiekė miesteliui elektrą. Darbas nenutrūkdavęs nei dieną, nei naktį. 1991 m., prasidėjus pertvarkai, malūnas dar turputį veikė. Tačiau bėgant metams tapo niekam nereikalingas. Laikas išgiovė senojo malūno stogą, apardė sienas.

Dabar jis lyg skaudus priekaištas žmonėms, taip ir nesugebėjusiems išsaugoti 1820 m. paties grafo Tiškevičiaus pastatyto statinio. Tai Rasos Gadliauskaitės, Tado Stoncelio surinkta medžiaga apie vandens malūną¹³.

¹³ GADLIAUSKAITĖ, R.; STONCELIS, T. Paveikslas primenantis vaikystę. Iš *Noriu žinoti* [interaktyvus]. [b.v.]: Impressio eJournal, 2007 [žiūrėta 2007m. liepos 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejournal.emokykla.lt/muziejus21/>>.

Šiuo metu malūno būklė apgailėtina. Pastatas yra apleistas ir visiškai neprižiūrimas, nors yra privatizuotas.

Darbėnų vandens malūnas dabar, 2007 m.

Rugpjūčio mėnesio viduryje, naujieji malūno savininkai, darbėniškis Ramūnas Tamošauskas ir klaipėdietis Sigitas Uselis su žmonomis, surengė mokslinę konferenciją, kurios metu diskutuota malūno atkūrimo ir jo pritaikymo turizmo reikmėms klausimais. Naujieji Darbėnų vandens malūno šeimininkai per Nepriklausomybės laikotarpį yra bene penktieji¹⁴.

¹⁴ VITKAUSKIENĖ, V. Darbėnų vandens malūną nušvietė fakelai. *Pajūrio naujienos*, 2007, rugpjūčio 21, p.12.

Dailės paveldas. Dailės paveldui priklauso įvairių rūšių profesionaliosios dailės ir tautodailės kūriniai¹⁵.

Darbėnų Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčios zakristijoje kabo pirmojo žemaičių vyskupo Motiejaus Trakiškio paveikslas (reprodukcija). Saugomas **vyskupo portretas** – dailės paminklas. Jis tapytas XVIII a. Daug kur rašoma, kad tai yra nežinomo dvasininko portretas, bet tai netiesa. Paveiksle nutapytas pirmojo žemaičių vyskupo Motiejaus Trakiškio portretas. Ant drobės vyskupas pavaizduotas su barzda ir kepure, apsirekęs tamsiais drabužiais. Paveikslo apačioje, ant pilko juodom raidėm užrašytas lotyniškas užrašas su 1421 metų data. Paveikslas tapytas gana tamsios spalvos dažais¹⁶.

Pirmojo žemaičių vyskupo Motiejaus Trakiškio paveikslas, 2007 m.

Darbėnų bažnyčios vargonai – istorinė vertybė. Dabar bažnyčioje esantys vargonai buvo atstatyti po 1935 m. įvykusio gaisro, kai degė bažnyčia. Vargonus atstatė čekai. Tai pneumatiniai vargonai, t. y. vamzdeliai, į kuriuos pučiamas oras. Vargonai turi dvi klaviatūras, kitaip – manualus. Vargonai pagaminti iš ąžuolo medžio. Jie turi 24 registrus ir 24 muzikines spalvas, 7 jungtukus – piano, forte ir pan. Pasak vargoniniko, muzikines spalvas galima sujungti. Vargonai apima 4,5

¹⁵ *Kretingos rajono kultūros paveldas*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2005, p. 6. ISBN 9955-544-45-7.

¹⁶ *Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai*: [KU rekreacinės architektūros ir kraštotvarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, p.16

oktavos. Keičiantis oro atšalimui ir atšilimui, slėgiui ir drėgmei, vargonus vieną kartą metuose reikia derinti. Seniau tai buvo rankiniai vargonai, dabar jie perdaryti į elektrinius.

Darbėnų bažnyčios vargonai, 2007 m.

Darbėnų bažnyčios pagrindinis altorius, 2007 m.

Darbėnų kapinėse **medinė koplyčia** yra liaudies dailės paminklas, saugomas valstybės. Koplyčia medinė, dažyta gelsva spalva. Durys dažytos rudai. Koplyčios stogas dvišlaitis, dengtas

čerpėmis. Dabar koplyčia nenaudojama. Koplyčios viduje yra mažas medinis altorius, nedidelis balkonas. Jame prieš kokius 50 metų, pasak kapinių sargės J. Raišienės, yra buvę vargonai.

Medinė koplyčia Darbėnų kapinėse, 2007 m.

Kapinėse prie vartų įbetonuotas retas akmentašystės kūrinys – IX-XX a. pradžios antkapinis paminklas, kurio autorius nežinomas. Ant paminklinio akmens gerai matosi iškilęs kryžius, viduryje su širdele. Aplink yra išpaustas užrašas, tačiau jis neįskaitomas.

Antkapinis paminklas Darbėnų kapinėse, 2007 m.

Smulkioji architektūra – gausiausia dailės paveldo grupė. Ji apima XIX a. II pusėje – XX a. I pusėje statytas koplytėles, koplytstulpius, stogastulpius, kaltinius kryžius, kurie nuo neatmenamų laikų yra neatsiejama Žemaičių kraštovaizdžio dalimi¹⁷

Koplytstulpis tremtiniam atminti

Koplytstulpis tremtiniam atminti, 2007 m

Koplytstulpis stovi Darbėnų miestelio centre, šalia paminklo P. Perkumui. Jis pastatytas 1989 m. Tai medinis koplytstulpis. Stogelis apkaltas skarda. Viršūnėje yra metalinis kryžius su saulės simboliu. Po stogeliu išdrožtos dvi medinės skulptūros: rūpintojėlis ir moteris su širdimi, dviem durklais. Ant koplytstulpio yra išpjautas užrašas „Jų kančia - tautos skausmas /1941-1953 / Tremtiniam /1989 m.“ Koplytstulpį padarė Antanas Bieliauskas.

¹⁷ *Kretingos rajono kultūros paveldas*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2005, p. 7. ISBN 9955-544-45-7.

Užrašas koplytstulpyje tremtiniam atminti, 2007 m

Viena iš stogastulpio skulptūrėlių – rūpintojėlis, 2007 m.

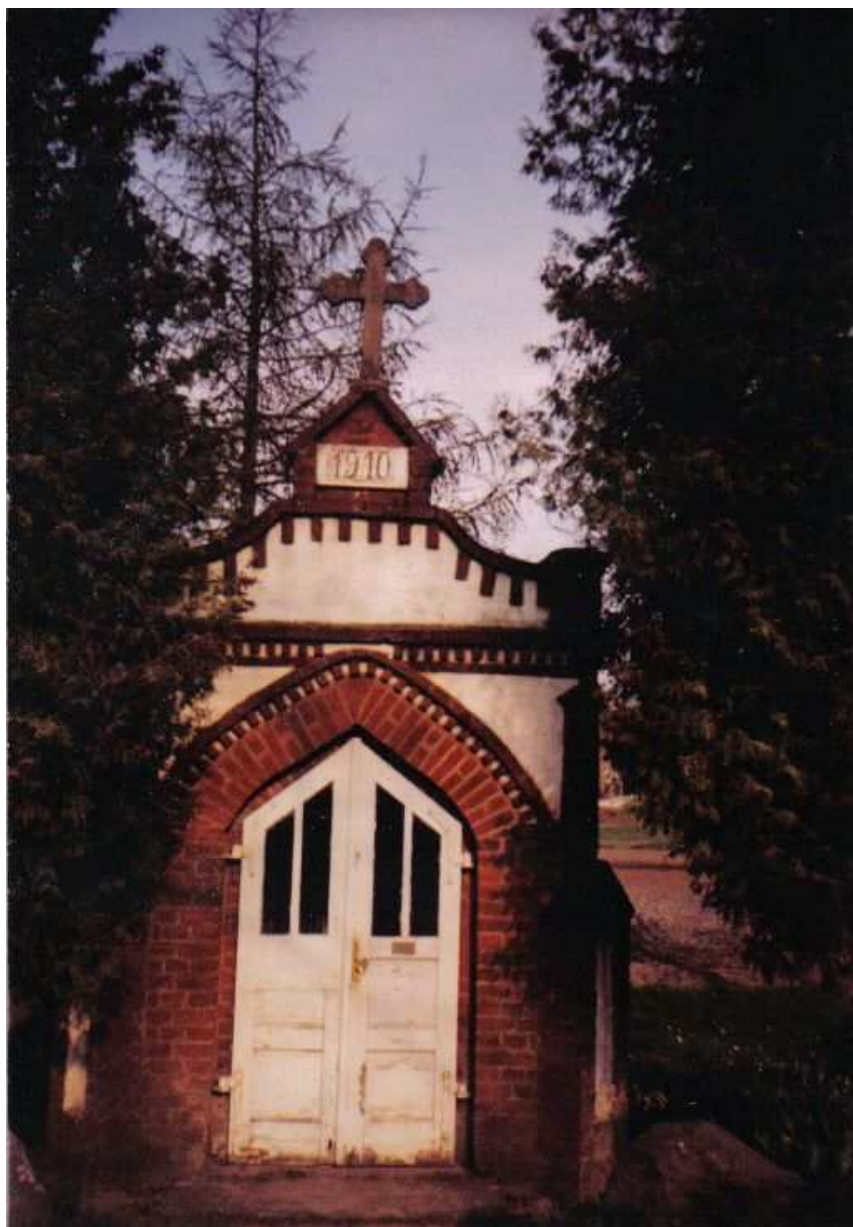
Stogastulpio skulptūrėlė - moteris su širdimi ir dviem durklais, 2007 m.

Koplytstulpio skulptūrėlių autorius nežinomas.

Koplytėlė su Nukryžiuotojo skulptūra

Tai liaudies paminklas, saugomas valstybės. Koplytėlė statyta XIX a. 1910 m. ją pastatė Darbėnuose gyvenusi Magdalena Vitkauskytė. Koplytėlė yra dešinėje kelio Kretinga – Darbėnai pusėje, orientuota durelėmis į vakarus, pastatyta ant betoninių pamatų.

Koplytėlė mūrinė, raudonų plytų, vienos navos, su skardiniu keturšlaičiu stogeliu. Šoniniuose fasaduose yra po du, į viršų smailėjančius langus, galinėje sienoje – apvalus langelis. Pagrindiniame fasade yra medinės, į viršų smailėjančios dvivėrės durys. Jų viršutinės dalys suskaidytos į dvi vertikalias dalis ir ištiklintos. Frontonas tinkuotas ir dažytas baltai. Jo viršutinėje dalyje įrašyti metai – 1910. Frontonas viršuje pasibaigia betoniniu kryžiumi.

Koplytėlė su Nukryžiuotojo skulptūra, foto A. Prielgausko, 1995 m.

Koplytėlės viduje yra polichromuota medinė Nukryžiuotojo skulptūra, kurios autorius nežinomas. Tai XX a. vietinis dievadirbis. Šventasis pavaizduotas prikaltas prie kryžiaus. Vyns medinės, keturkampės. Nukryžiuotasis užsimerkęs, galva nusvirusi ant dešinio peties. Ant galvos uždėtas erškėčių vainikas. Krūtinės dešinėje pusėje žaizda. Klubus juosia perizonijus. Rankos ištiestos į šonus aukšty. Į delnus įkalta po vinį. Dešinės kojos pėda uždėta ant kairiosios ir abi viena vinimi prikaltos prie kryžiaus. Abiejų rankų du paskutiniai pirštai užlenkti į vidų. Skulptūra sustumtų proporcijų, detalizuota, glotnios faktūros, ramaus silueto. Plaukai, ūsai, barzda, antakiai, blakstienos rudi, kūnas geltonas, vainikas žalias, lūpos ir žaizda pamėlusios, kraujo lašai raudoni, perizonijus baltas, vyns ir kryžius rusvi.

Šalia Nukryžiuotojo skulptūros yra dar trys mažesnės šventųjų skulptūrėlės¹⁸.

¹⁸ *Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai*: [KU rekreacinės architektūros ir kraštotvarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, p. 14.

Koplyčios interjeras, 2007 m.

Gyvenvietės turizmo ištekliai buvo įvertinti 2001 metais. Šiuo metu šalia Nukryžiuotojo skulptūros matome tik dvi mažesnes šventųjų skulptūreles. Šalia koplytėlės yra tvarkomas ir prižiūrimas gėlių darželis. Tuo rūpinasi Ona Puškorienė, kurios sodybos kamputyje ir stovi koplytėlė.

Kryžiai, pastatyti bažnyčios šventoriuje yra A. Bieliausko kūriniai. Viename iš jų įrašyti žodžiai: „Dievui / ir / Tėvynei / 1995 / LKDP / Darbėnų kuopa“.

Kryžius bažnyčios šventoriuje, 2007 m.

Kryžius priešais bažnyčią, 2007 m.

Smulkiosios architektūros statinių – kryžių, koplytėlių, koplytstulpių - galime pamatyti darbėniškių sodybose.

V. Jurčys, 2007 m.

Valiaus Jurčio sodyboje stovi kryžius, statytas 1996 m. Tais metais atgautas nuosavas miškas, medienos nereikėjo pirkti. Pats darbėniškis padaręs kryžių tik ornamentus išpjaustė V. Eglinas.

Kryžius V. Jurčiaus sodyboje, 2007 m.

Palangos gatvėje gyvenančios Zuzanos Kalinauskaitės – Grigalaitienės tėvelis Tadas Kalinauskas gimė 1900 m. Ylakiuose. 1945 m. kovo mėnesį buvęs Sedos rajono, Mažeikių apskrities šaulys buvo areštuotas. Ištremtas į Belamoro kanalo statybą. Mirė būdamas 45 metų, kelionės metu buvo išmestas per langą. Liūdnai nuskamba pašnekovės žodžiai:

Kas paseks man be žodžių, be aido?

Kas esi ir kur esi?

Grigalaitienės sodyboje esantis koplytstulpis,
foto A. Prielgausko, 1995

Praėjus 45 metams nuo tėvelio mirties, 1990 m., pastatytas koplytstulpis - mama norėjo tėvelio atminimui. Koplytstulpį padarė Antanas Bieliauskas, gyvenantis Mažučių kaime. O rūpintojėlis iš Viluckio, Marija ir Dievo mūkelė iš Skiesgilo senojo tėvo¹⁹.

Antanas Bieliauskas, 2007 m.

Antanas Bieliauskas Atgimimo metais buvo Darbėnų Sąjūdžio grupės narys. Kaip tik tuo metu prasidėjo kryžių, koplytstulpių, atstatymo metas. Medžio darbai Antanui patinka, nors jokio mokslo meistrystės nėra baigęs. Savo rankomis esu padaręs apie 25 kryžius, tame tarpe ir koplytstulpiai ir jie puošia ne vien Darbėnų ir jų apylinkių gyventojų sodybas, bet yra iškeliaję į gretimus rajonus, Kryžių kalną. A. Bieliauskas – ūkininkas, trūksta laiko, todėl šiuo amatu nebeužsiima²⁰.

¹⁹ Z. Grigalaitienės pasakojimą užrašė R. Ruzgailienė, 2007 m.

²⁰ A. Bieliausko pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Gamtos paminklai.

Darbėnų gyvenvietėje iš gamtinių paminklų minėtinas tik vienas – **pušis-kepurė**. Žinoma, kad ji buvo nulaužta vėjo.

Pušis – kepurė, 2007 m.

KULTŪROS PAVELDAS DARBŲ APYLINKĖSE

LAZDININKŲ KAIMAS

Kretingos muziejaus vyr. mokslinis bendradarbi J. Kanarskas publikacijoje „Darbų apylinkės kaimai“²¹ pateikia nemažai istorinės informacijos apie Lazdininkų kaimą. Lazdininkai yra vienas seniausių kaimų Lietuvos pajūryje. Tarp Lazdūpio ir Darbos upelių esančiose žemėse, vadinamose Kalnalaukiu, yra išlikęs didžiulis II-XIII a. kapinynas. 1991 m. tyrinėjimai parodė, kad toje vietoje žmonių gyventa dar iki II a. Vadinasi, Lazdininkai žengia jau į trečiąją savo istorijos tūkstantmetį..... Nepriklausomybės metais kaimas, kuriame 1923 m. buvo 56 ūkiai ir 408 gyventojai, buvo išskirstytas į vienkiemius.

2000 m. archeologijos tyrinėjimai²² (tyrimų vadovas D. Butkus) vyko Lazdininkų-Kalnalaukio kapinyne. Ištirtas 174,5 m² plotas. Šalia Milašių sodybos viršutiniame horizonte aptikta 11 II-III a. griautinių kapų su akmenų vainikais, o apatiniame – ankstyvojo geležies amžiaus kultūrinis sluoksnis su 24 stulpavietės ir duobėmis, kurių vienoje rastos metalo lydimo krosnelės liekanos (Taline ir Kijeve atliktų radiokarbono tyrimų data IV-III a. prieš Kr.). Kapinyno pietiniame pakraštyje netoli apleistų gyvulininkystės komplekso statinių ištirti 4 VII a. kapai.

Šiandien tebevyksta tyrinėjimai.

Lazdininkų, Kalnalaukio senovės gyvenvietė ir kapinynas, 2007 m.

Šalia archeologus dominančio objekto gyvena Joana Veronika Milašienė. Sodyboje gyveno jos tėvai, bočiai. Bočiaus namas stovėjo kitoje vietoje, dabartinis – statytas tėvelio. Lietuvos laikais tėvai dirbo apie 7 ha žemės. Kaimynystėje 1,9 ha turėjo P. Vaičekas (sodybos nebėra). Anot

²¹ KANARSKAS, J. Darbų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, liepos 22, p. 3.

²² [Juliaus Kanarsko gyvenimo aprašymas]. Iš *Lietuvos archeologijos draugija* [interaktyvus]. [Vilnius]: Lietuvos archeologijos draugija, 2004-2007 [žiūrėta 2007 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lad.if.vu.lt/Tekstai/J.Kanarskas.doc>>.

Milašienės, iki 2000 m. nežinojo, kad jų žemėse prieš daugelį metų čia buvusi senovės gyvenvietė, kapinynas.

Joana Veronika Milašienė, 2007 m.

Pašnekovė gerai žino, kokie kasinėjimai vyksta, kas randama, parodė ir papasakojo apie kapavietę su žirgo auka²³.

Kankinių, tremtinių ir kitų nekaltų aukų atminimui Lazdininkuose baigiama statyti koplyčia (projekto autorius E. Giedrimas), kurioje bus nukentėjusių žmonių sąrašai, laiškai, nuotraukos ir kiti dokumentai. Koplyčioje galima bus ir pasimelsti, atlikti išpažintį, pašarvoti mirusį.

Apie koplyčią pasakojo Lazdininkų bendruomenės pirmininkė Vanda Šimkuvienė. Prieš 18 metų Lazdininkų kolūkio pirmininko Albino Šimkaus iniciatyva buvo sudaryta 80 žmonių Lazdininkų koplyčios statybos grupė, kaip nevyriausybinių organizacijų. Finansavimą suteikė Darbėnų kolūkis, neabejingi liko kaimo gyventojai – rinko aukas. Darbai atnaujinti šiais metais, koplyčia iš išorės apkalama impregnuotomis lentomis. Savivaldybės finansavimo neužteks, o dar reikalingas vidaus įrengimas, didelis rūpestis bendruomenės pirmininkei.

Vanda Šimkuvienė, 2007 m.

²³ J. V. Milašienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Lazdininkų koplyčia, 2007m.

Neišardytoje senojoje kaimo dalyje išliko keletas XVIII-XIX a. statytų senų sodybų. Etnografiškai vertingiausių V. Mikštos ir A. Reinikio sodybų namai ir klėtys buvo paskelbti mūsų laikais architektūros paminklais.

A. Reinikio sodyba – namas ir klėtys, 2007 m.

Šiuo metu Reinikio sodyboje gyvena žentas Daugnora nuo 1957 m. Namas ir klėtys būtų nuvirtusios seniai, jei neremontuotume, juk perstatant kaminą radome įrašą „1918“. Stengiamės nieko nekeisti.

Daugnora, 2007 m.

Kitoje Lazdininkų etnoarchitektūrinėje sodyboje gyvenęs V. Mikšta. Šiandien sodyba apleista, klėtį reikia restauruoti.

V. Mikštos sodybos namas, 2007 m.

V. Mikštos sodybos klėtys, 2007 m.

Lazdininkų ir Kalnalaukio puošmena yra šalia Darbėnų kelio stūksantis vėjo malūnas, kurį 1907 m. iš Padvarių atkėlė ūkininkas Švatelis. Paskutinis malūno savininkas buvo greta apsigyvenęs ūkininkas Končius. Duktė Končiūtė – Nausėdienė susigrąžino malūną, kurį šeima planuoja pritaikyti turizmui²⁴.

Lazdininkų vėjo malūnas, 2007 m.

²⁴ VITKAUSKIENĖ, V. Darbėnų vandens malūną nušvietė fakelai. *Pajūrio naujienos*, 2007, rugpjūčio 21, p.12.

Įvažiavus į Lazdininkų kaimą iš Darbėnų pusės, į akis krinta medinė lenta su nuoroda į „Eršketyną“.

Eršketyno koplyčia, 2007 m.

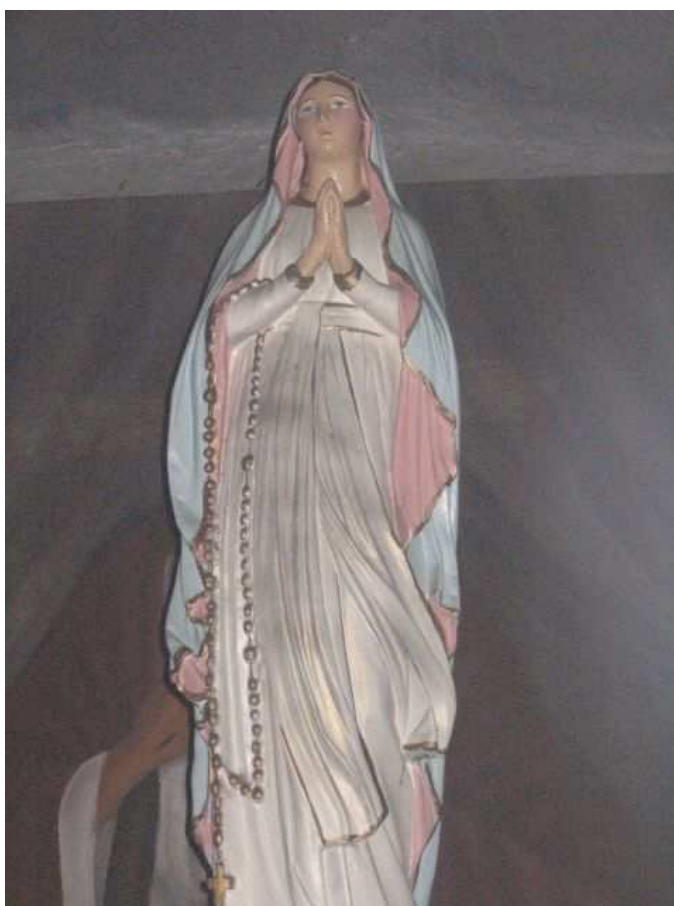
Adomo Stoncelio straipsnyje „Mūsų Erškėtynas“²⁵ pasakojama, kad 1926 m. Šv. Sekminių naktį Lazdininkų kaimo gyventojai Barborai Pocienei sapne apsireiškė Šv. Mergelė Marija ir paprašė Alkos kalno papėdėje, kur iš žemės žiemą vasarą trykšta šaltinis ir žydi erškėčiai, o viršūnėje šimtmečiais vaidilutės kūreno Šventąją ugnį, būtų pastatyta koplyčia jos ir jos sūnaus Jėzaus Kristaus pagerbimui. Gal ir ne visi patikėjo Barboros pranašystėmis, bet jos užsispyrimo ir pamaldumo dėka tais pačiais metais nedidelė medinė koplytėlė buvo pastatyta. Prie jos meldamiesi Lazdininkų ir aplinkinių kaimų žmonės patyrė dangiškų malonių. Todėl 1930 – Vytauto Didžiojo – metais, čia buvo pastatyta nauja, daug didesnė, mūrinė koplyčia.

²⁵ STONCELIS, A. Mūsų Erškėtynas. *Švyturys*, 2005, gegužės 14, p. 12.

Koplyčia Eršketyne, statyta 1930 m., 2007 m.

Koplyčios viduje įrengtas altorėlis, ant kurio stovi Šv. Mergelės Dievo motinos statula.

Šv. Mergelės Dievo motinos statula koplyčioje, 2007 m.

Kiekvienais metais, per Sekmines, čia susirinkdavo minios žmonių, atvažiuodavo Darbėnų parapijos klebonas, Kretingos vienuolyno vienuoliai aukodavo šventas Mišias. Po jų vykdavo Pavasarininkų, Šaulių ar kitų organizacijų gegužinės, jaunimo pasilinksminimo popietės.

Tik sovietams okupavus Lietuvą, prie koplyčios ir jos pašonėje buvo griežtai draudžiamas bet koks žmonių susibūrimas. Kunigams buvo uždrausta koplyčioje aukoti šv. Mišias bei atlikinėti kitas liturgines apeigas. Bet nepaisant visų draudimų, žmonės pavieniui ir būreliais susirinkdavo pagiedoti, pasimelsti, paprašyti Dangaus Karalienės paguodos ir užtarimo... Čia ir partizanai priimdavo priesaiką. Išsivadavus iš okupantų priespaudos ir atgavus Lietuvos nepriklausomybę, pasijutę laisvi, vėl nevaržomi galime išreikšti savo valią. Naujai atgijo ir Erškėlynas. Kas metai per Sekmines čia vėl atvažiuoja Darbėnų klebonas, kitų parapijų kunigai su savo tikinčiaisiais, aukoja šv. Mišias. Šimtai susirinkusiųjų dėkoja Dievui ir Marijai už padarytą stebuklą, atgaunant Lietuvos nepriklausomybę. Vėl iš naujo statomi paminklai ir kryžiai. Pirmasis paminklas buvo pastatytas 1944 m. – už išgelbėtą gyvybę. Jį pastatė Vladas Baužys, laimingas ir sveikas grįžęs iš Plechavičiaus armijos. O 2004 m. Antano Baranausko ir tautodailininko R. Puškoriaus iniciatyva, prie visų kelių, kurie tik veda į Joskaudės mirko papėdę, Erškėlyną, pastatyti koplytstulpiai su rodyklėmis ir Šv. Mergelės Marijos išskaptuotu atvaizdu... Ši vieta – lyg antrasis Kryžių kalnas, kuris sukvies ne vieną būrį maldininkų ir ekskursantų pasimelsti ir pasigrožėti žemaičių motinos žemės kampeliu.

Erškėtyne vykusią istoriją perteikė rašytoja Nelė Mazalaitė – Kruminienė apsakyme „Vanduo iš Erškėtupės“²⁶.

Prie koplyčios prisegta lentelė, 2007 m.

²⁶ MAZALAITĖ-KRUMINIENĖ, N. *Legendos apie ilgesį*. [Freiburg]: Povilo Abelkio lietuviškų knygų leidykla, 1948, 128 p.

Paminklas prie šaltinio, 2007 m.

Sovietmečių smulkiosios architektūros paminklai smarkiai nyko, kai kurie buvo naikinami piktybiškai. 1963 metais Darbėnų kolūkio vadovybės įsakymu buvo nugriautos koplytėlės Nausėdų, Barkelių senosiose kapinaitėse ir Darbėnų senkapiuose. Vėliau buvo prieita prie labiau rafinuotų šios rūšies kultūros paveldo naikinimo formų. Tiesiog kaimiečiams buvo draudžiama atstatinėti nykstančius, audros ar piktavalių žmonių aplaužytus paminklus. Neleidžiama buvo koplytėlių, kryžių ir koplytstulpių perkelti iš melioruojamų sodybų į kolūkių gyvenvietes. Tokiu būdu šie paminklai buvo pasmerkami sunykti, jeigu melioracijos metu nebūdavo nugriaujami. Tik ryžtingiausi žmonės, savo prašymais įgrišę valdžios atstovams, gaudavo leidimus į naujasias gyvenvietes perkelti ir jiems brangų tėvų ar senelių palikimą²⁷.

²⁷ KANARSKAS, J. Smulkiosios žemaičių architektūros paminklai. *Švyturys*, 1998, rugsėjo 12, p. 5.

MAŽUČIŲ KAIMAS

Lazdininkai ribojasi su Mažučių kaimu. Remiantis J. Kanarsko duomenimis²⁸ jau XIX a. Mažučių dvaras priklausė vokiečių kilmės dvarininkų baronų von Rutzenų giminei. 1923 m. dvare buvo 76 gyventojai, žemės buvo išdalintos valstiečiams, o baronui buvo paliktas nustatyto dydžio ūkis.

*Salomėjos Grigalauskienės, gyvenančios Sausdravų kaime, pasakojimas*²⁹

S. Grigalauskienė gimusi 1921 m. Anksčiau prie dvaro stovėjo maisto sandėlys, sūrio gamykla. Per dvaro žemę ėjo kelias ir kas juo naudojosi, turėdavo atidirbti. Dirbo ir mano sesuo (gimusi 1901 m.), ir vyras, ir pati. Senasis Rutzenas už baudą nereikalaudavo nieko, tik rykštėmis nuplakdavo.

Greta dvaro, miške, buvusios dvaro kapinės. Čia laidojo von Rutzenų šeimos narius. Dvarą ir kapines jungė alėja. Prieš įėjimą stovėjusi būda, kurioje laikydavo mirusį ilgą laiką (apie pusę metų). Po to vykdavo laidotuvės. Senąjį Rutzeną palaidojus, žmonėms vaidenosi – matydavo jį ant balto arklio. Patarimą davęs vokiečių kunigas: reikią perlaidoti mirusį kryžkelėje, kuri visai netoli dvaro esanti. Nuo tada niekas jo nebematė klaidžiojant.

Šiuo metu dvaro pastatas neatpažįstamai perdirbtas. Dvarvietę mena parkas.

Buvęs dvaro parkas, 2007 m.

Dvaro vietoje gyvenanti mažutiškė Akvelina Neverauskienė pasakojo, kad prieš trejetą metų buvo atvažiavę barono palikuonys. Rodė nuotrauką buvusio dvaro, statyto 1755 m., prašė parodyti kapus. Anksčiau jos buvusios aptvertos vieta, stovėjo paminklas – knyga, ko dabar nebelikę, tai kažkokių nedorėlių darbas.

²⁸ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, liepos 25, p. 3.

²⁹ S. Grigalauskienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Von Rutzenų šeimos kapai, 2007 m.

Sunku rasti miške sunykusius kapus, antkapiai apaugę samanomis. Nenuklysti padėjo kryžius prie medžio.

Kryžius prie medžio von Rutzenų kapinėse, 2007 m.

SAUSDRAVO KAIMAS

1923 m. Sausdravo kaime buvo 17 ūkių ir 96 gyventojai³⁰. Dabar iš kaimo beliko keletas sodybų. Sovietiniais laikais dauguma vienkiemių gyventojų buvo priversti nugriauti pastatus ir buvo verčiami keltis į gyvenvietes. Nugriauta buvo ir Bučmių sodyba. Kad čia buvo sodyba mena kryžius, kuriame įrašas „Bučmių kartoms čia gimusioms, gyvenusioms ir mirusioms atminti / 1997“.

Kryžius Bučmių sodyboje, 2007 m.

³⁰ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, liepos 25, p. 3.

Šimtametė vinkšna mena, Sausdravų kaime gyvenusį Antaną Galdiką.

Šimtametė vinkšna su koplytėle, 2007 m.

Koplytėlė vinkšnoje, 2007 m.

AUKSŪDŽIO KAIMAS

Auksūdžio kaimas yra 2 km į šiaurės rytus nuo Darbėnų miestelio. Jis priskirtinas prie seniausiai apgyvendintų vietovių. Ilgą laiką Auksūdžio kaimo žemės priklausė Darbėnų dvarui. 1846 m. jose gyveno 36 šeimos. 1923 m. kaime buvo 58 ūkiai ir 310 gyventojų. 1935 m. Auksūdis išskirstytas į vienkiemius. Tarpukaryje kaime veikė pradžios mokykla³¹.

Auksūdžio piliakalnis ir senkapis

Sovietmečiu smulkiosios architektūros paminklai smarkiai nyko, kai kurie buvo naikinami piktybiškai. 1963 metais Darbėnų kolūkio vadovybės įsakymu buvo nugriautos koplytėlės Nausėdų, Barkelių senosiose kapinaitėse ir Darbėnų senkapiuose. Vėliau buvo prieita prie labiau rafinuotų šios rūšies kultūros paveldo naikinimo formų. Tiesiog kaimiečiams buvo draudžiama atstatinėti nykstančius, audros ar piktavalių žmonių aplaužytus paminklus. Neleidžiama buvo koplytėlių, kryžių ir koplytstulpių perkelti iš melioruojamų sodybų į kolūkių gyvenvietes. Tokiu būdu šie paminklai buvo pasmerkami sunykti, jeigu melioracijos metu nebūdavo nugriaunami. Tik ryžtingiausi žmonės, savo prašymais įgrišę valdžios atstovams, gaudavo leidimus į naujasias gyvenvietes perkelti ir jiems brangų tėvų ar senelių palikimą³².

Kaimo vakarinėje dalyje, t. y. kairėje vieškelio ir geležinkelio Kretinga – Darbėnai – Skuodas, išliko apardytas piliakalnis ir du kapinynai, kuriuose mirusieji laidoti iki XIII amžiaus.

Lentelė prie Auksūdžio senkapio, 2007 m.

³¹ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

³² KANARSKAS, J. Smulkiosios žemaičių architektūros paminklai. *Švyturys*, 1998, rugsėjo 12, p. 5.

Auksūdžio piliakalnis ir senkapis, 2007 m.

Apie Auksūdžio senkapį 1995 m. papasakojo O. Petreikienė³³, gyvenanti Auksūdžio km.

Senkapis yra buvusių Auksūdžio km. gyventojų A. Petreikio ir Kero sklypuose. Vėliau ši žemė priklausė P. Stonkui, kuris vis rasdavo beardamas žemę, žalvarinių papuošalų. Jis supylė keliuką iš savo namų į kelią Kretinga – Skuodas. Minėtas keliukas ėjo žieminiu Pilalės pakraščiu. Beveždamas žemes iš piliakalnio rado durtuvų, peilių, ietgalių.

Vaičekauskienės sodyba pastatyta apie 50 m. nuo piliakalnio.

Piliakalnį išžvalgė Kauno karo muziejaus direktorius, rado koplytėlės pamatus, pastebėjo ugniavietę. Piliakalnis - kalvinis, vietos žmonių vadinamas Pilale-Pilaite. Seniau žmonės kalbėjo, kad degdavo pinigai, naktį iš Pilalės išjodavęs karys ir pranykdavęs, žvakelės eidavo į Auksūdžio senkapius iš Pilalės, prie piliakalnio Pilalės klaidindavę.

³³ O. Petreikienės pasakojimą užrašė R. Ruzgailienė, 1995 m.

Ant senkapio stovi koplyčia. Jai pastatyti, anot šalia gyvenančios Onos Raišienės³⁴, daug pastangų dėjo auksūdiškiai Emilija Jurgutytė ir Pranas Drungilas, jau mirę. Kada statyta koplyčia – niekas nepamena.

Koplyčia ant senkapio, 2007 m.

³⁴ O. Raišienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Koplyčios viduje yra medinė Šv. Marijos skulptūrėlė. Prisimindama tuos metus, kai siautėjo piktadariai, Ona Raišienė, atvažiavus nepažįstamiems žmonėms, dažnai po jų apsilankymo bėganti pažiūrėti, ar viskas likę savo vietoje. Pati sau auksūdiškė svarsto, ar nebūtų saugiau skulptūrėlę parsinešti į namus.

Šv. Marijos skulptūrėlė koplyčios viduje, 2007 m.

Šalia koplytėlės rymo nykstantis kryžius. Tarsi istorijos paslaptis perimti pasirengęs dar sovietmečio laikais statytas Albino Griciaus kryžius. Jame išraižyti metai - 1989 m. Meistras kryžių pastatė iš katalikiškų paskatų ir nesiruošia pamiršti senojo – nupuvusią dalį nupjaus ir vėl įkas patrumpėjusį kamieną į žemę.

Kryžius ant Auksūdžio senkapio, 2007 m.

Senosios kaimo kapinės, prie Auksūdžio – Nausėdų kelio, veikė Ežkepių kaime (dabar jau išnykęs). Kapinės apsodintos medžiais, pakraščiais tarp medžių sudėti akmenys. Stovi mediniai kryžiai ir viena koplytėlė

Senosios kaimo kapinės, 2007 m.

1995 m. vaizdas buvo visai kitoks: 2 mediniai kryžiai, trys koplytėlės, koplytstulpis.

Senosios kaimo kapinės, 1995 m.

Senkapį vietiniai vadina maro kapais. Dar 1960 –aisiais metais, kai atsikėliau čia gyventi, maro kapeliai buvo apleisti, kryžiai baigė supūti. Todėl juos nupjoviau, sukroviau, ruošiausi sudeginti. „Vietoj šitų padirbsiu naują“ – toks buvo Mockaus sprendimas. Šį įvykį sieja toks prisiminimas. Auksūdiškė Šilienė labai pykusi už tokius naujakurio veiksmus ir kaip tik sekantį sekmadienį, 1963 m., bažnyčioje per mišias ją nutrenkė perkūnas.

Senkapyje palaidotas Lietuvos partizanas Mikalojus Klanius, jam atminti pastatytas kryžius. Šiuo metu palaikai perlaidoti.³⁵

Kryžius Lietuvos partizanui M. Klaniui, 2007 m.

³⁵ T. Mockaus pasakojimą užrašė D. Paulikienė.

Išlikusią koplytėlę T. Mockus ruošiasi atnaujinti, kad ši vieta neliktų tuščia. Gali būti, kad medį pakeis akmeniu. Koplytėlėje skulptūrų nėra, jos išvogtos apie 1995 m.

Senosiose kapinėse išlikusi koplytėlė, 2007 m.

T. Mockus savo pažadą išpildė - maro kapinaitėse 1992 m. pastatė kryžį.

Kryžius maro kapinaitėse, statytas T. Mockaus, 2007 m.

1921 m. Auksūdžio jaunimo lėšomis kryžkelėje buvo pastatytas kryžius su 2 kryžmomis, vadinamas Karavyko arba Benediktiniu kryžiumi. Jam padaryti iš Grūšlaukės bažnytkaimio pakviestas meistras Juozapas Paulauskas. Po karo kryžius vėl buvo nugriautas, o 1989 m. vėl papuošė kryžkelę³⁶.

*Albino Griciaus, gim. 1928 m., gyvenančio Auksūdžio kaime, pasakojimas*³⁷

Senais laikais Auksūdžio kryžkelėje buvę trys kryžiai, kitoje kelio pusėje - koplytėlė. 1989 m. kaimo gyventojai nusprendė, kad reikalingas toje vietoje naujas kryžius, surinko iš sodiečių pinigų ir paprašė, kad Albinas Gricius padarytų. Jam talkino ir T. Mockus, kiti Auksūdžio gyventojai. Prie kryžiaus prisegta lentelė su aukojusių pinigais, pavardėmis.

Pakelėj stovintys kryžiai dažnai nukentėdavo nuo pravažiuojančių. Kad to nenutiktų naujai statytam - atitempti didžiuliai akmenys.

Albinas Gricius, 2007 m.

Kryžius Auksūdžio kaimo sankryžoje, 2007 m

³⁶ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

³⁷ A. Griciaus pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Kitoje kelio pusėje – koplyčia, statyta Adomo Stonkaus, Auksūdžio gyventojų, dabar miręs. Šiuo metu koplytėlė rūpinasi A., Gricius, planuoja ją restauruoti.

Koplyčia Auksūdžio kryžkelėje, 2007 m.

Koplytėlės viduje esanti skulptūra, 2007 m.

Kaimas turėjęs gražią tradiciją: prie kryžiaus rinkdavosi ir giedodavo kalnus, „majų“, kuri ir po šiandien išlikusi. Apie tai pasakoja ir vyresnio amžiaus žmonės ir jaunimas.

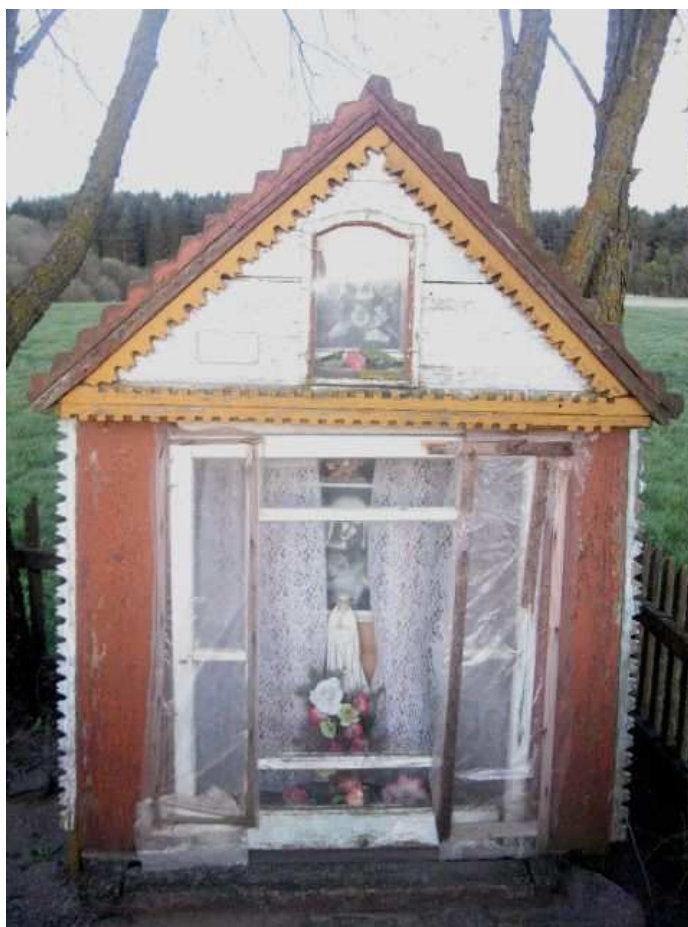
*Albinos Lapinskienės, gim. 1926 m., gyvenančios Auksūdžio km., pasakojimas*³⁸

Kryžkelės dviejų kryžmų kryžių ji prisimena anksčiau auksūdiškiai vadinę „vaikių“ kryžiumi. Kaimas kiekvienais metais gegužės mėnesį prie kryžiaus rinkdavosi ir giedodavo kalnus, majų. Ir po šiandien renkasi ne tik vyresnio amžiaus žmonės, bet ir jaunimas giedoti gegužinių giesmių.

A. Lapinskienės kaiminystėje gyveno Petras Mazalas. Sodybos teritorijos ribose stovėjusi koplyčia, kada tiksliai statyta, pašnekovė neprisimena, tačiau gerai žino, kad 1926 metais jau stovėjusi. Koplyčią puošė Šv. Marijos medinė skulptūra ir du angeliukai. Prisimena pašnekovė, kaip džiaugdavosi anūkės, mažos mergaitės dar buvo. Dabar jau P. Mazalo sodyba nugriauta. Koplyčia liko prižiūrėti kaimynei A. Lapinskienei. Apie 1995 m. piktadariai išvogė koplyčias Auksūdžio kaime, tokio paties likimo sulaukė ir jos globojama koplyčia. Po vagystės A. Lapinskienė važiavo į Kretingos muziejų, teiravosi gal kas atnešė panašių daiktų.

Anksčiau kalnus giedojo ir prie P. Mazalo koplyčios.

Koplyčia P. Mazalo sodyboje, 2007m.

³⁸ A. Lapinskienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Baužių sodybos kryžius Auksūdžio kaime, 2007 m.

*Salomėjos Noreikaitės – Raišienės, gimusios 1933 m., dabar gyvenančios Darbėnų miestelyje, Tvenkinio gatvėje, pasakojimas*³⁹

Pašnekovė gimusi ir užaugusi Auksūdžio kaime. Sodyba buvusi įtraukta į architektūrinį paveldą. Vėliau namai perstatyti, liko tik klėtelė. Senų senovėje kaime buvo labai daug sodybų. Pamenu senuosius gyventojus: Juozas Švaras, Antanas Martinkus, Jašinskis – Leksius (visada turėdavo šnapso, stikliuką - sveikins kaimynus ir vėl įsidės į kišenę), Pranas Mockus, Mockienė, Juozas Petrulis, Juozas Vaičekauskas, Juozas Lapinskas, Petras Kalvis – jo sodyba įstrigusi atmintin – apleista buvusi, įvairūs augalai, bet labai nuodingi čia augo, laikė labai piktus tris šunis ir niekas negalėję užėti. Kaime dauguma turėjo pravardes, nes daug pavardžių vienodų buvo, pvz.: Antanas Gričius – Molinis, Antanas Martinkus – Bajoras (davė vyrams butelį, kad jį taip vadintų), Jonas Martinkus – Bumbulis, Antanas Martinkus – Kirnelė ir kt.

Lietuvos laikais žemė buvo dalijama rėžiais. Švaras Juozas ūkininkavo. Ūkyje gyveno senmergės ir senvaikiai. Darbėniškei įskundus, ūkininką išvežė į Rusiją. Tuo metu sesuo gulėjo ant lovos, sirgo, traukinys buvo išmesta nežinia kur.

Noreika Vincas turėjęs 28 ha, jam ši dalia neteko, nes veždavo turinčius daugiau kaip 30 ha. Noreikų šeimoje augo 4 vaikai, dabar likę tik aš ir brolis Vincas, Angelė ir Juozas - mirę.

Anksčiau buvusi mada prie sodybos prieš įvažiavimą statyti kryžius, koptstulpius. Todėl ir mano tėvai pasistatė. Kol gyveno – prižiūrėjo.

³⁹ S. Raišienės pasakojimą užrašė R. Ruzgailienė, 2007 m.

Koplytstulpis V. Noreikos sodyboje, foto Pleikio, 1995 m.

Kaime turėjome ir amatininkų. Jonas Jagutis užsiiminėjo kalvyste, Jagutienė Veronika visiems audė rankšluosčius, dekias.

Įdomesni darbai: linų mynimas - merkdavo į linmarkas, kurios buvo už dabar gyvenančio Antano Anužio, džiovindavo pirtyse, su arkliais sukdavo aplink, kad spaliai išbyrėtų; mėšlavežė. Darbams kviesdavo talkas, po jų šokdavo, dainuodavo, vaišindavosi. Muzikantas, vadinamas Vytulėliu – Vytautas Venclova, grodavo su klarnetu, Marcelijus Simonaitis – su armoška. Kartu jie grodavo krikštynose, vestuvėse. Ne tik šventėm taisė kastinį, kanapinį, silkes sūdydavo bačkose, kad užtektų visus metus

Kas norėjo gauti žemės, kėlėsi į Plėšimus, Kalnalaukį, tokių žmonių buvo daug. Išliko Juozo Švaro (dabar gyvena Marcelinas Šilas), Petrės Jurgutienės (dabar gyvena Kalvienė) sodybos. Jos išorėje liko kaip buvo, tik pakeistas vidus.

Jaunimas linksmindavosi atskirose sodybose, nuolatinės vietos nebuvo. Maudytis eidavome į Margalius, už Baužienės Stasės sodybos. Per Auksūdžio kaimą buvo upelis, kurį per melioraciją paverė į kanalą. Už Noreikų sodybos ir iki miško 300 m. yra švedų kapinės (kasinėjo ir rado kaulų, grabų liekanų) yra kryžius, archeologinė lentelė.

Apie tą pačią vietą byloja J. Kanarsko⁴⁰ pateikta medžiaga, jog pro kaimo žemes prateka Darbos upelis, už kurio tęsiasi Pilalės miškas. Jame išlikę keletas akmenų krūsnių. Miško pietinėje dalyje yra Kūlių pilale vadinama vieta, apjuosta akmenų pylimo. Padavimai pasakoja, kad Pilalę supylę švedai, kad joje esąs nugrimzdęs dvaras, kad iš jos išeidavęs vokiečių pasivertęs velniukas ir kad ties Pilale keleivius klaidindavę.

Auksūdžio koplytstulpis

Kelyje Darbėnai-Skuodas, Auksūdžio kaime, rymo koplytstulpis. Netoli nuo jo gyvenanti O. Raišienė mena, kad jos mama – Ona Lenkimienė, norėjusi tėvo atminimui pastatyti koplytstulpį. Toje vietoje esą palaidoti žydai, žuvęs giminaitis. Apie 1930 m. buvo pastatytas skulptoriaus Juozapo Paulausko darytas koplytstulpis⁴¹.

Auksūdžio koplytstulpis, foto Pleikio, 1995 m.

⁴⁰ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

⁴¹ O. Raišienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Seniau beveik kiekvienas didesnis kaimas turėjo šią tokį dievdirbį arba kryždirbį. Vieni iš jų buvo tik menki amatininkai. Kiti nuostabūs kaimo skulptoriai, kurių darbai ir šiandien mus stebina. Auksūdiškis Albinas Gricius – vienas iš gabesnių stalių. Jis ne tik jau minėtose kapinėse, bet ir prie savo namų 1990 m. pasistatė kryžį.

Kryžius prie A. Griciaus namų, foto A. Prielgausko, 1995 m.

„Kitiems darau, o sau neturėti – lyg ir gėda būtų“. Tomas Mockus kryžius daryti pradėjo nepriklausomybės laikais. Problemų turėjo su medžiagomis (mediena). Panašūs kryžiai puikuoja ir prie Vaičekauskų, prie Viršilų ir kitų sodybų.

Kryžius prie T. Mockaus sodybos, statytas T. Mockaus.
Nuotraukoje iš kairės A. Gričius, T. Mockus, 2007 m.

NAUSĖDŲ KAIMAS

Nausėdų kaimas yra tarp Darbos upelio ir Kretingos – Skuodo geležinkelio. 1923 m. kaime gyveno 33 ūkininkai su 208 žmones turinčia šeimyna⁴².

*Zuzanos Žukauskienės, gyvenančios Nausėdų kaime, pasakojimas*⁴³

Z. Žukauskienė, 2007 m.

Kaimo kryžkelėje nuo seno stovėjo kryžius su dviem kružmomuis ir kryžius su koplytėle. Apie 1959 metus, piktadarį pažinojau, naktį atvažiavo su savo bendrais ir nupjovė kryžius. Didelis įvykis kaime buvo – laidotuvės kryžių. 1989 m. nausėdišk rinko po 25 litus ir senojoje kryžkelėje atstatė nugriautus ornamentuotą kryžių su dviem kružmomis ir kryžių su koplytėle. Klanius Virgis – Vincas ir Griciaus Kazimieras buvo pagrindiniai meistrai, o ir visas kaimas padėjo.

Nausėdų kryžkelės kryžius, 2007 m.

⁴² KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

⁴³ Z. Žukauskienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

Nausėdų kryžkelės kryžius su koplytėle, 2007 m.

Koplytėlėje iš keturių pusių matome šventųjų skulptūreles:

Šv. Pranciškaus ir Šv. Jono – žmonijos krikštytojų skulptūros, 2007 m.

Šv. Antano ir Šv. Onos skulptūros, 2007 m.

Šv. Jurgio – gyvulių globėjo skulptūrėlė, 2007 m.

Kryžius globoja Z. Žukauskienė. Kaip ir Auksūdžio kaimo tikintieji, taip ir nausėdiškiai renkasi prie kryžių, gieda gegužines maldas.

Nausėdų miške 1995 m. pastatytas kryžius, „Kardo“ rinktinės partizanams atminti.

Kryžius Nausėduose „Kardo“ rinktinės partizanams atminti.
Stovi S. Burba, 2005⁴⁴.

Paminklas šalia kryžiaus, 2005 m.

⁴⁴ Panaudotos Daujoto vidurinės mokyklos žygio Kardo rinktinės kovotojams atminti metu fotografuotos nuotraukos

MALONIŠKIŲ KAIMAS

Nepriklausomybės metais Maloniškių kaimas priklausė Nausėdų seniūnijai. 1870 m. valstiečiai dirbo grafo Tiškevičiaus laukuose⁴⁵.

*Stasės Šileikienės, gyvenančios Darbėnų miestelyje, pasakojimas*⁴⁶

S. Šileikienė gimusi (1925 m.) ir augusi Maloniškių kaime. Čia gyveno 5 šeimos: Juozas, Kazimiera, Emilija, Stanislovas Jurgučiai; Barbora ir Pranas Petreikiai; Emilija ir Vladas Gadeikiai; Ona ir Antanas Simonaičiai; Ona ir Stasys Strakšiai. Visi ūkininkavo, mažiausiai (apie 26 ha) turėjo Strakšiai. Vieni kitiems padėdavo mėslovežio, kūlimo, linų mynimo metu. Talkininkai gaudavo pietus ir vakarienę, be degtinės. Jurgučių sodyba su dideliu sodu būdavo gražiausia, pagrindinės gėlės – nasturtos, bijūnai. Kaimo vaikai eidavo į mokyklą Ežkepiuose. Pirmoji S. Šileikienės mokytoja – Čižauskaitė. Kaimą supa miškai. Miške ir dabar tebestovi akmuo, apie jį ir pasakojimas sudėtas. Sekmadienį kiekviena šeima išvažiuodavo į bažnyčią, tik likdavo po vieną vaikį ir mergą gyvulių prižiūrėti. Likusieji susirinkdavo ant kalniuko ir žaisdavo, 11 val. neidavo į namus melstis. Kartą ateina jaunikaitis su cilindru ir fraku, kamašiais ir prašo, kad priimtų pažaisiti. Šeliojant pastebi, kad jaunikaičio kojos kitokios, labai išsigando ir išsibėgiojo. Kitą sekmadienį vėl jis apsilankė. Kunigas patarė - norint atsiginti, paimkit šermūkšninę šaką ir suduokit tris kartus. Sudavus du kartus, velnias paprašė suduoti dar vieną. Po to velnias nubėgo į mišką ir įlindo į akmenį, kuris suskilo. Bijodavom eiti grybauti, kad velnias neišlįstų.

Išlikę gyventojai - Gadeikių ir Strakšių šeimos. Jurgučių vietoje dabar įsikūrusi Birutė Martušauskienė. Gadeikai naujai pasistatė. Nuotraukoje – bendras kryžius, skirtas kaimui. Jis jau atstatytas Nepriklausomybės metais.

Kryžius prie įvažiavimo į Maloniškių kaimą, 2007 m.

⁴⁵ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

⁴⁶ S. Šileikienės pasakojimą užrašė R. Ruzgailienė, 2007 m.

NAUJUKŲ KAIMAS

XIX a. Darbėnų seniūnijai priklausė Naujukų kaimas. Jame 1923 m. buvo 3 ūkiai ir 22 gyventojai. Dabar buvusį kaimą mena vidury laukų stovintis kryžius ir koplytėlė⁴⁷.

Buvusioje J. Skersio sodyboje, 2007 m.

⁴⁷ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

Koplyčia su Šv. pveikslais, 2007 m.

Kryžiaus skulptūrėlė, 2007 m.

Buvęs šeimininkas šiuo metu gyvena Klibių kaime, bet laikas nuo laiko apsilanko senojoje sodyboje.

BARKELIŲ KAIMAS

Naujukų kaimas ribojosi su Barkelių kaimu. 1923 m. Barkeliuose buvo 15 ūkių ir 107 gyventojai. Duburio kranto aukštumoje yra senos kaimo kapinės. Jose stovi senus laikus menantis kryžius, bei naujas, ornamentuotas, atgimimo laikais pastatytas kryžius. Anksčiau kapinėse buvo ir koplytėlė, nugriauta pokario metais⁴⁸.

Kryžius maro kapinaitėse, 2007 m.

⁴⁸ KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.

1940 metais persikėlėme gyventi iš Lenkimų į Barkelių kaimą, nusipirkome sodybą. Anksčiau čia gyveno Pranas Galdikas. Sodyboje koplytėlė stovėjo. Jau buvo vėlus metas, kai koplyčią apiplėšė: Šv. Juozapo statulėlę pavogė. Šv. Marijos statulėlę nuvežusi į Plungės rajone esančią Žlibinų bažnyčią. Petronėlės Viskontienės koplytėlė išliko, tačiau joje skulptūrų nėra. Visvien koplytėlę prižiūri, praėjusiais metais sudėjo naujus langus, nudažė, papuošta Šventųjų paveikslais. Senoji karta baigia išmirti, nebėra tokių tikinčių, niekas nebestato ir koplyčių. Savo ilgaamžiškumą pašnekovė sieja su tikėjimu, koplyčia.

Koplytėlė P. Viskontienės sodyboje, 2007 m

⁴⁹ P. Viskontienės pasakojimą užrašė D. Paulikienė, 2007 m.

JUZUMŲ KAIMAS

Į šiaurę nuo Darbėnų miestelio, Nepriklausomybės metais iš grafo Tiškevičiaus nusavintose Darbėnų dvaro žemėse, įsikūrė Juzumų kaimo sodybos. Kaimo žemėse, miške yra Darbėnų evangelikų – liuteronų kapinės, jos veikiančios, prižiūrimos.

Evangelikų – liuteronų kapinės, 2007 m.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. BERŽELIONIS, A. *Kretingos rajonas*. Vilnius: Mintis, 1988, 57 [3] p. ISBN 5-417-00089-2.
2. *Darbėnų gyvenvietės turizmo ištekliai*: [KU rekreacinės architektūros ir kraštotvarkos fakulteto studentų kursinis darbas] [rankraštis]. Klaipėda, 2001, 39 [34] lap.
3. GADLIAUSKAITĖ, R.; STONCELIS, T. Paveikslas primenantis vaikystę. Iš *Noriu žinoti* [interaktyvus]. [b.v.]: Impressio eJournal, 2007 [žiūrėta 2007m. liepos 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ejournal.emokykla.lt/muziejus21/>>.
4. INTAS, A.; STAINYTĖ, L. *Darbėnų miestelio istorija: referatas* [rankraštis]. Darbėnai, 2004-2005, 8 p.
5. [Juliaus Kanarsko gyvenimo aprašymas]. Iš *Lietuvos archeologijos draugija* [interaktyvus]. [Vilnius]: Lietuvos archeologijos draugija, 2004-2007 [žiūrėta 2007 m. rugpjūčio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lad.if.vu.lt/Tekstai/J.Kanarskas.doc>>.
6. KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, liepos 22, p. 3.
7. KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, liepos 25, p. 3.
8. KANARSKAS, J. Darbėnų apylinkės kaimai. *Švyturys*, 1992, rugpjūčio 19, p. 3.
9. KANARSKAS, J. Smulkiosios žemaičių architektūros paminklai. *Švyturys*, 1998, rugsėjo 12, p. 5.
10. Kanarskas, J. Rezistentų kapų paieškas Darbėnų ligoninės kieme pabaigus. *Švyturys*, 1998, lapkričio 7, p. 3.
11. *Kretingos rajono kultūros paveldas*. Klaipėda: Libra Memelensis, 2005, 95 [1] p. ISBN 9955-544-45-7.
12. MAZALAITĖ-KRUMINIENĖ, N. *Legendos apie ilgesį*. [Freiburg]: Povilo Abelkio lietuviškų knygų leidykla, 1948, 128 p.
13. PETRAUSKAITĖ, Ž. Igno Končiaus kelias. *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1., p. 46.
14. STONCELIS, A. Mūsų Erškėtinys. *Švyturys*, 2005, gegužės 14, p. 12.
15. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, 672 p.
16. VASILIAUSKIENĖ, A. *Petro Perkumo idėjų dvasia: 2000-ųjų Kristaus gimimo metų jubiliejų pasitinkant*. Alytus: Don Bosko Saleziečių l-kla, 1998, 109, [3] p. ISBN 9986-464-36-X.
17. VITKAUSKIENĖ, V. Darbėnų vandens malūną nušvietė fakelai. *Pajūrio naujienos*, 2007, rugpjūčio 21, p.12.
18. TRANYZA, A.; MACIENĖ V. Kultūrinė ir švietėjiška veikla grafų Tiškevičių Žemaitijos dvaruose. Iš *Palanga: gintaras parkas muziejus* [interaktyvus]. [Palanga]: Lietuvos dailės muziejus; Palangos botanikos parkas; Žemaičių kultūros draugijos informacijos centras, [b.m.]. Atnaujinta 2003 m. liepos 24 d. [žiūrėta 2007 m. rugsėjo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.pgm.lt/Istorija/Palanga_Tiskeviciai.htm>.

Darbėnų apylinkės architektūriniai, archeologiniai ir gamtos paminklai / parengė D. Paulikienė. Kretingos rajono savivaldybės M. Valančiaus VB. – Darbėnai, 2007. – 78 lap. : iliustr., žemėl. – Spausdinta kompiuteriu

DARBĖNŲ APYLINKĖS ARCHITEKTŪRINIAI, ARCHEOLOGINIAI IR GAMTOS PAMINKLAI

Projektą finansavo Kretingos rajono savivaldybė

Projektą rengė, medžiagą rinko ir apipavidalino Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos Darbėnų filialo vyr. bibliotekininkė Danutė Paulikienė